

قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران و جریان‌های سیاسی شیعه غرب آسیا

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۶/۲۶

محمدرحیم عبوضی^۱

علی نوازنی^۲ *

فریبا علی‌محمدی^۳

چکیده

امروزه، اهمیت قدرت نرم کشورها در پیگیری و دستیابی به اهداف و منافع ملی بر کسی، پوشیده نیست به‌ویژه اینکه با توجه به تحولات شکل‌گرفته در عرصه‌های سیاسی و انقلاب ارتباطات، اعمال قدرت نرم بیش از هر زمانی دیگر، میسر شده‌است؛ در این راستا، کشورها سعی دارند منافع و اهداف ملی خود را در دیگر کشورها از طریق اعمال قدرت نرم و تأثیرگذاری بر افکار عمومی و به‌واسطه آن، همراه‌ساختن توده‌های مردم با سیاست‌های موردنظر تأمین‌کنند؛ در این میان، جمهوری اسلامی ایران با تکیه و تأکید بر آموزه‌ها و ارزش‌های دین اسلام و مذهب تشیع، از ظرفیتی مناسب برای تأثیرگذاری بر جریان‌های سیاسی شیعی در منطقه و به‌ویژه کشورهایی مانند عراق، بحرین و لبنان به‌عنوان کشورهایی دارای جمعیت شیعه‌مذهب، بهره‌مند است. در قالبی توصیفی-تحلیلی، مقاله حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش اصلی است که قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران چه تأثیری بر جریان‌های سیاسی شیعه منطقه غرب آسیا داشته‌است. یافته‌های این مقاله نشان‌دهنده قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران با تأثیرگذاری بر ساختار سیاسی و انسجام‌بخشی جریان‌های سیاسی شیعه منطقه، سبب رشد و تقویت این جریان‌ها شده‌است.

واژگان کلیدی: قدرت نرم، سیاست خارجی، غرب آسیا، جریان‌های سیاسی شیعه.

۱. استاد علوم سیاسی دانشگاه شاهد

۲. * دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه اصفهان. (نویسنده مسئول Navazeni_ali@yahoo.com)

۳. کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

مقدمه

هر دولت و جامعه‌ای برای بقای خود، به طرحی (ایده‌ای) پیونددهنده و یک ایدئولوژی سازمان‌دهنده، نیازمند است؛ به عبارت بهتر، دولتی که فاقد این نیروی اتصال‌دهنده باشد، در شرایط رقابت‌آمیز بین‌المللی با مخاطراتی بسیار مواجه خواهد شد اما در مقابل، دولتی که ابزارهای فرهنگ، تاریخ، جغرافیا و تمدن خود را در عرصه بین‌المللی بسط داده، سایر ملت‌ها را نیز با این طرح‌ها پیوند دهد، می‌تواند به مراتب، قدرتی ماندگار و مؤثر در صحنه سیاست جهانی داشته باشد؛ برای تحقق این امر، بهره‌گیری از قدرت نرم می‌تواند موثرترین روش باشد چراکه قدرت نرم، همواره نتیجه‌ای پایاتر در عین کم‌هزینه‌گی (در مقایسه با کاربرد زور و ابزار نظامی) و تأثیرگذاری دارد؛ به عبارت بهتر، قدرت نرم از طرق توانایی کسب مطلوب با استفاده از جاذبه با توجه به نقاط مثبت و دارا بودن تفکر مثبت درباره خود به دست می‌آید؛ در واقع، زمانی قدرت نرم خواهیم داشت که بتوانیم بدون استفاده از زور و فشار فیزیکی بر افکار، اذهان، اندیشه‌ها و تصمیم‌های ملت‌ها و دولت‌های موردنظر تأثیر بگذاریم (غریب‌آبادی، ۱۳۸۹: ۱).

با توجه به اهمیت قدرت نرم به‌عنوان روشی کم‌هزینه و مؤثر، همواره کشورها برای افزایش این قدرت تلاش می‌کنند. ارزش‌های سیاسی و فرهنگ کشورها تعیین‌کننده توان قدرت نرم است و از این حیث، جمهوری اسلامی ایران با اتکا به فرهنگ ایرانی - اسلامی و ارزش‌های سیاسی انقلاب اسلامی و در اختیار داشتن ظرفیت‌های فرهنگی بالا و غنی، همواره در پی ارتقا و بهبود جایگاه قدرت نرم خود در منطقه و جهان بوده است. چنان‌که در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه ایران در زمینه الهام‌بخشی انقلاب اسلامی و به تبع آن، جمهوری اسلامی ایران آمده است که «گزینه‌های سیاست‌های مسالمت‌آمیز و نرم‌افزاری که مترصد ترویج و اشاعه ارزش‌ها، مبانی و اهداف انقلاب اسلامی و جامعه ایرانی در کشورهای منطقه و جهان اسلام است و در عین حال،

مؤلفه‌های الهام‌بخشی در سیاست‌های کلی این برنامه که مواردی مانند توسعه دانایی محور، ارزش‌ها و مبانی انقلاب اسلامی، ارائه سبک زندگی اسلامی - ایرانی، فرهنگ و معارف دینی، توسعه هویت اسلامی - ایرانی و علم و فناوری را دربرمی‌گیرد، توانمندی و ظرفیت قدرت نرم جامعه ایرانی را در جهان اسلام ارتقایی دهند» (قربی، ۱۳۹۴: ۸۵)؛ در همین راستا بررسی کیفیت اثرگذاری قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر کشورهای جهان و در این مقاله به‌طور مشخص، کشورهای منطقه

خاورمیانه یا غرب آسیا، مسئله اصلی اثر حاضر را تشکیل می‌دهد.

با توجه به مؤلفه‌های قدرت نرم، همسویی فرهنگی و ایدئولوژیکی کشورها با یکدیگر می‌تواند عرصه را برای افزایش قدرت نرم فراهم آورد؛ در واقع، همبستگی فرهنگی می‌تواند زمینه‌های افزایش قدرت نرم را فراهم کند. همبستگی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه خاورمیانه و به‌ویژه شیعیان، زمینه افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران را در این منطقه فراهم آورده است؛ همین امر، سبب اهمیت بیش‌ازپیش بررسی این زاویه از تأثیرگذاری قدرت نرم ایران را ضروری ساخته است.

با عطف به توضیح‌های بالا، پرسش اصلی که در این مقاله در پی پاسخ‌گویی به آن برخوایم آمد این است که «قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران چه تأثیری بر جریان‌های سیاسی شیعه منطقه خاورمیانه داشته است؟»؛ فرضیه پیش‌بینی شده در پاسخ به پرسش بالا این است که قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران با تأثیرگذاری بر ساختار سیاسی و انسجام‌بخشی جریان‌های سیاسی شیعی منطقه، رشد و تقویت این جریان‌ها را موجب شده است.

الف - چارچوب نظری

۱- قدرت نرم

آدمی در طول تاریخ منازعات بشری، به‌خوبی دریافته است که غیراز زخمی کردن، کشتن و اسیرکردن افراد، می‌توان از ابزارهای کم‌خرج‌تر و سهل‌الوصول‌تر نیز استفاده کرد؛ این ابزارها عبارت‌اند از: متقاعدکردن یک طرف نسبت به پذیرش خواست‌های طرف دیگر، بدون دریافت امتیاز درخور توجه (عیوضی و امامی، ۱۳۹۰: ۴۵).

اگرچه واژه قدرت نرم، واژه‌ای جدید در ادبیات سیاسی محسوب می‌شود، تأمل درخصوص بعد نرم قدرت سیاسی، ریشه‌ای بس عمیق در سرزمین‌هایی با تاریخ باستانی داراست چنان‌که یکی از قدیمی‌ترین شواهد درباره وجود مفهوم و محتوی قدرت نرم، به لائوتسه، فیلسوف چینی و بنیان‌گذار اخلاق عملی «تائو»، معاصر کنفوسیوس برمی‌گردد (بولتز، ۱۹۹۳).

یونانیان باستان نیز، حتی پیش از رواقیون، درزمینه قدرت نرم، از خود میراثی گران‌بها برجای گذاشته‌اند. یونانیان، از پرایکلس سیاست‌مدار تا دموکریتوس، با مطرح کردن مفاهیمی اجتماعی نظیر قانون اساسی، دموکراسی، گستره عمومی سیاست و رحجان آن بر گستره خصوصی و... در

عرصه قدرت نرم گام‌هایی استوار برداشتند. در سرزمین‌های دیگر عهد باستان، از جمله ایران نیز می‌توان نشانه‌هایی از طرح قدرت نرم را به وضوح مشاهده کرد. بسیاری از اشعار و اصطلاح‌ها و ضرب‌المثل‌های فارسی، مانند «با پنبه سربریدن» وجود دارند که از گذشته‌های بسیار دور به ارث رسیده‌اند که همگی به وجود ایده (طرح) و مفهومی از قدرت در جامعه گذشته ایران اشاره داشتند که با ویژگی‌های قدرت نرم، همخوان بودند.

اگرچه مفهوم قدرت نرم را می‌توان در آثار هانس جی مورگنتا، کلسون کنور^۱ و رای کلاین^۲ ردیابی کرد (شهرام‌نیا و دیگران، ۱۳۹۱: ۷۵)، جوزف نای^۳ در اوایل دهه ۱۹۹۰، این مفهوم را نخستین در ادبیات سیاسی رایج کرد و در دو دهه اخیر، این مفهوم، جای خود را در میان ادبیات مهم و اساسی روابط بین‌الملل پیدا کرده است؛ او می‌نویسد: «در قرن ۲۱، تحت نفوذ انقلاب اطلاعاتی و جهانی‌سازی، منابع و شیوه توزیع قدرت به گونه‌ای عمیق در حال دگرگونی است. بازیگران غیردولتی، قدرتی بیشتر کسب کرده، در نتیجه، فعالیت‌هایی وسیع‌تر در خارج از کنترل حتی قدرتمندترین دولت‌ها صورت می‌گیرد» (نای، ۱۳۸۳: ۳).

نای بر این باور است که «قدرت نرم، نه زور است و نه پول». در قدرت نرم، روی ذهنیت‌ها سرمایه‌گذاری می‌شود؛ در این نوع قدرت، از جذابیت برای ایجاد اشتراک میان ارزش‌ها و از الزام به همکاری، در راستای رسیدن به همه خواست‌ها استفاده می‌شود. قدرت نرم، تبلیغات سیاسی نیست بلکه مباحث عقلانی و ارزش‌های عمومی را در برمی‌گیرد و هدف اولیه قدرت نرم، تأثیرگذاری بر افکار عمومی در خارج و داخل کشورهاست؛ به عبارت بهتر، قدرت نرم، به آن دسته از قابلیت‌ها و توانایی‌های کشور گفته می‌شود که با به‌کارگیری ابزارهای مانند فرهنگ و با ارزش‌های اخلاقی به صورت غیرمستقیم بر منافع یا رفتار دیگر کشورها اثر می‌گذارد (Nay, 1990: 11).

امام خمینی (ره) نیز در گفتمان خود به ابعاد و اقسام قدرت اشاره کرده‌اند؛ ایشان قدرت را جریانی واحد که در کانون هستی، یعنی الله ریشه دارد، معرفی می‌کنند. امام هدف از به‌کارگیری قدرت را استقرار جامعه‌ای سالم با شهروندانی فرهیخته و مذهبی می‌داند که در پرتو آن، آرمان‌های الهی، تأمین و تحصیل شوند؛ به همین دلیل است که پدیده برتری‌جویی غرب بر شرق را از عدم توجه آنها به عوامل و سنن حاکم بر جریان سیاست، ناشی دانسته‌اند. قدرت از منظر امام، امری مهم و ارزشمند

.....
1. Klaus Knour
2. Ruy Klein
3. Joseph Nye

بود و هیچ‌گونه مصالحه‌ای را بر سر آن نمی‌پذیرفتند چراکه بسامان‌شدن امور جامعه را در گرو کسب آن دانسته، زوال ستم ابرقدرت‌ها را به تحکیم و گسترش میزان قدرت اسلامی منوط می‌دانستند (صحیفه امام، ج ۲: ۲۴۶). قدرت موردنظر امام خمینی، بر سه حوزه، متکی است: حوزه نخست به بعد هستی‌شناسی قدرت، مربوط است؛ این بعد قدرت را جزء ذات مقدس باری تعالی می‌داند که تمام قدرت‌های هستی در طول آن معنا می‌یابند؛ حوزه دوم قدرت با رویکرد معنوی و روان‌شناسانه خاص در متون اخلاقی ایشان متجلی شده‌است که براساس آن، قدرت به معنای کنترل امیال و خودسازی است و درنهایت، حوزه سوم قدرت، مربوط به قدرت سیاسی و اجتماعی تعریف شده‌است (عیوضی و امامی، ۱۳۹۰: ۱۱۲).

در مجموع می‌توان گفت که در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)، اسلام، مرکز است و همه چیز بر گرد اسلام و احکام آن می‌گردد. آنچه موجب اقتدار و افزایش قدرت نرم در نظر ایشان می‌شود، اسلام سیاسی است که برنامه جامع عملی زندگی انسان «ز گهواره تا گور» است. در نگاه ایشان، منابع قدرت نرم عبارت‌اند از: اسلام، قدرت روحانیت، حکومت اسلامی، روحیه جهاد و شهادت، تکلیف‌محوری، ظلم‌ستیزی، بیدارسازی، خودباوری، مردم، وحدت و استقلال؛ در همین راستا، از ابزارهایی مانند اخلاق حسنه اسلامی، تبلیغ پیام‌های الهی، راهپیمایی‌های دینی و مذهبی، رسانه‌های جمعی و خدمت به مردم، برای نیل به قدرت نرم نام می‌برند؛ همچنین از نظر ایشان، قدرت نرم را آسیب‌هایی نظیر اختلاف، عدم توجه و رسیدگی به مردم، قدرت‌طلبی، استبداد، حب دنیا و عدم تهذیب نفس تهدید می‌کنند (پورطاهر زرعی، ۱۳۹۱: ۲۵).

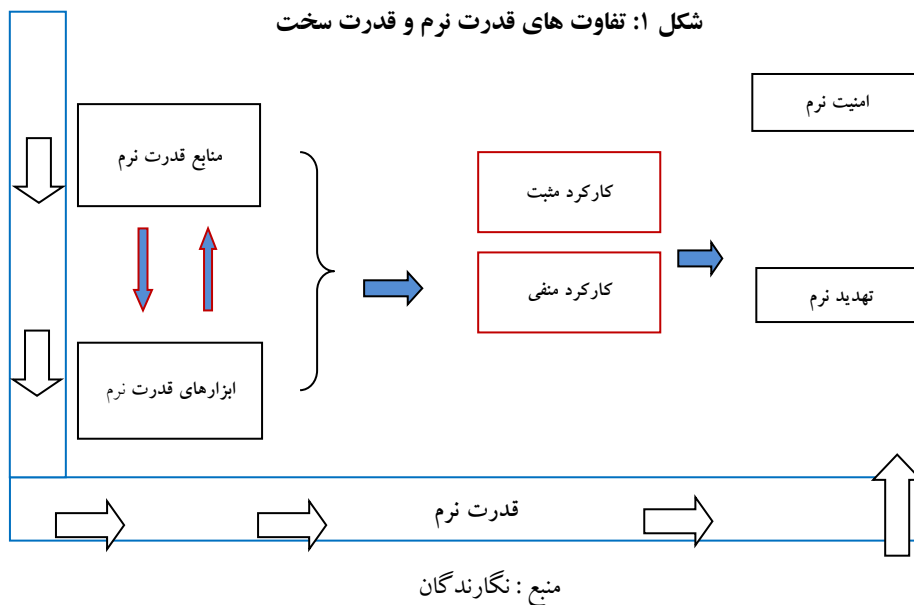
قدرت نرم را همچنین می‌توان در پیوند دو مفهوم جنگ نرم و تهدید نرم بررسی کرد. در جهان امروز، تأکید صرف بر قدرت سخت، موفقیتی پایدار را در پی نخواهد داشت مگر اینکه به این قدرت، مشروعیت بخشیده شود. جهان‌شمولی فرهنگ یک کشور و توانایی‌اش برای تعیین هنجارها و قواعد، از منابع کلیدی قدرت آن کشور به‌شمار می‌آید؛ در واقع، قدرت نرم دولتمردان را در رویارویی با مسائل بین‌المللی آماده می‌کند (غریب‌آبادی، ۱۳۸۹: ۴).

بر این اساس می‌توان گفت که قدرت نرم را نه به‌عنوان یک نظریه بلکه به‌عنوان یک شیوه عمل برای حکومت‌ها می‌توان استفاده کرد و کاربرد روبه‌افزایش برای آن، متصور شد به‌نحوی که می‌توان آن را شیوه استعمار فرانو غرب دانست؛ شیوه‌ای که به منازعه مسالمت‌آمیز با دیگر جوامع از طریق برپایی جنگ نرم و در هاله‌ای از خشونت پنهان و نامرئی به‌منظور اغوای افکار عمومی می‌پردازد؛ همچنان‌که

در عرصه جهان اسلام می‌تواند ابزاری برای ترمیم یا تشدید منازعات میان شیعه و سنی باشد؛ در نتیجه، قدرت نرم، مفهومی چندوجهی است که در این نگرش، سه مؤلفه «قدرت نرم، تهدید نرم و امنیت نرم» هریک شاخصه‌های مربوط به خود را دارد و چهره چندوجهی قدرت نرم را سازمان می‌دهد لذا قدرت نرم، زمانی، نوعی مقوله قدرت تأثیرگذار محسوب می‌شود که بتواند قدرت شناخت تهدید و امنیت نرم اجتماعی را هم درک کند و براساس آن از ظرفیت‌های درونی بهره‌ببرد (امامی، ۱۳۹۱: ۱۸).

گرچه هریک از این مؤلفه‌ها منابع منحصربه‌فرد خود را دارند، در نگاهی دقیق‌تر می‌توان به منابعی اشاره کرد که کارکرد مثبت آنها مولد قدرت نرم و امنیت نرم خواهد بود و کارکرد منفی آنها مولد تهدید نرم است؛ از رهگذر این اندیشه، چنین استنتاج می‌شود، مهم‌ترین عناصری که در تشخیص پدیده‌ای به نام جنگ نرم مؤثرند، رابطه گفتمانی سه مؤلفه «امنیت، قدرت و تهدید نرم» هستند (امامی، ۱۳۹۰: ۲۱). به اقتضای عنوان مقاله، در ادامه تلاش می‌شود تا به تبیین و بررسی جریان سیاسی، به‌طور کلی و سپس جریان‌های سیاسی شیعی به شکل خاص پرداخته شود.

شکل ۱: تفاوت‌های قدرت نرم و قدرت سخت

۲- جریان‌های سیاسی

به‌طور کلی، جریان،^۱ بیانگر مجموعه‌ای از پدیده‌های در حال‌تطور است؛ این واژه به معنای پوشش، فراگرد و روند نیز ترجمه شده است؛ در علم سیاست، این مفهوم به معنی دگرگونی‌ها و جنبش‌های سیاسی به‌کار می‌رود (آقابخشی، ۱۳۷۴: ۱۱۲). یک جریان از سه عنصر اساسی تشکیل می‌شود: اول، فکر و اندیشه؛ دوم، وجود رهبر برای عملی کردن آن فکرها و اندیشه‌ها و سوم، پایگاه مردمی برای آن اندیشه.

گروه‌هایی که دارای گرایش‌های سیاسی همگون یا یکسان مبتنی بر ارزش‌های مشترک‌اند و به‌سوی پدیدآوردن یک خرده‌فرهنگ سیاسی پیش‌می‌روند و در مقطع زمانی معینی در حرکت و جنبش در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی مشارکت داشته‌اند، به‌عنوان یک جریان تلقی می‌شوند. جریان سیاسی، پدیده تاریخی و سیاسی با خصلت جامعه‌شناختی است؛ یعنی پدیده‌ای که از یک تاریخ و دوره معین آغاز شده، در مدت یا دوره‌ای مشخص و معین استمرار داشته و به‌پایان رسیده یا ادامه دارد و در نهایت به شکل‌گیری یک جنبش ختم می‌شود (عیوضی، ۱۳۹۱: ۹).

جنبش^۲ نیز به معنای حرکت یا رفتار گروهی به‌نسبت منظم و بادوام برای رسیدن به هدف اجتماعی- سیاسی معین و براساس نقشه‌ای مشخص است که امکان دارد، اصلاحی یا انقلابی باشد. (آقابخشی، ۱۳۷۴: ۱۱۴)؛ در این راستا امروزه جریان‌ها و حرکت‌های اجتماعی و سیاسی همواره با استفاده از قدرت نرم و سخت، به تحقق اهداف و منافع فردی و گروهی خود اقدام می‌کنند. ما با توجه به تفاوت‌های موجود میان قدرت سخت و قدرت نرم تلاش می‌کنیم که در قالب جدول و سپس نمودار (به‌عنوان تبیین الگوی نظری این بخش)، به‌طور مختصر به ابعاد تفاوت میان قدرت سخت و قدرت نرم اشاره کنیم:

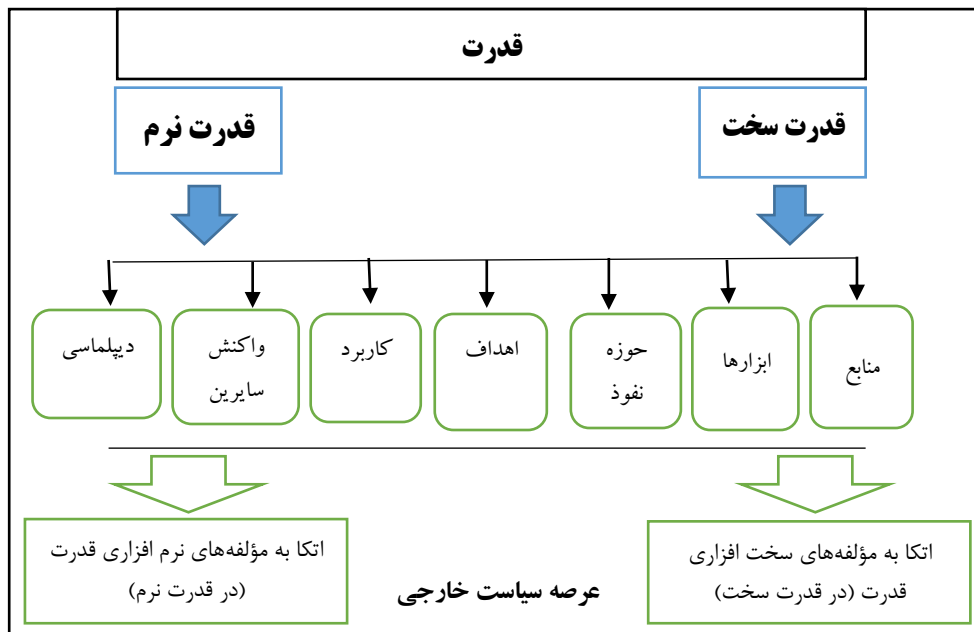
1 . Process
2 . Movement

جدول ۱: ابعاد تفاوت میان قدرت سخت و قدرت نرم

موضوع‌ها	قدرت سخت	قدرت نرم
منابع	۱- توان اقتصادی، ثبات اجتماعی، منابع طبیعی و نیروی نظامی	۱- فرهنگ، ارزش‌ها و سیاست‌های داخلی و خارجی
ابزار	۲- زور، تهدید، جنگ و تطمیع	۲- رسانه، دیپلماسی فرهنگی، عملیات روانی و رایانه
حوزه نفوذ	۳- امنیتی - نظامی	۳- اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در سطح نخبگان و مردم
اهداف	۳- حذف یا تضعیف فیزیکی حریف	۴- تأثیر بر هویت فرهنگی
کاربرد	۵- فروپاشی نظام‌های معارض	۵- فرهنگ‌سازی و نهادسازی همگام با دموکراسی
نوع واکنش سایرین	۶- محسوس و عینی همراه با پاسخ طرف مقابل	۶- نامحسوس و بدون پاسخ طرف مقابل
دیپلماسی	۷- سستی، رسمی و پنهان و مخاطب دولت‌ها	۷- عمومی، آشکار و علنی، مخاطب عموم مردم و با در نظر گرفتن تمایل‌های مردم

منبع: (Nay, 1990: 11-20 و امامی، ۱۳۹۰، ۲۲)

شکل ۲: الگو نظری

منبع: نگارندگان

ب- روش و سازماندهی

در مقاله حاضر با اتکا بر منابعی که از طریق روش کتابخانه‌ای گردآوری شده‌است و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته خواهد شد؛ در همین راستا، ساختار و سازماندهی این اثر، بر چهار بخش اصلی، مشتمل است که به ترتیب به موضوع‌های زیر اختصاص دارند:

در بخش اول، چاقوب نظری بحث در قالب تبیین نسبت دو مفهوم قدرت نرم و جریان‌های سیاسی متناسب با عنوان مقاله ارائه خواهد شد؛ در بخش دوم، قدرت نرم ایران، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تشکیل دهنده آن بررسی می‌شوند؛ سپس در قسمت سوم، به ماهیت و کیفیت جریان‌های سیاسی شیعی در غرب آسیا با تأکید بر سه کشور عراق، بحرین و لبنان پرداخته خواهد شد و در بخش چهارم، تأثیرگذاری قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر جریان‌های سیاسی شیعی گفته شده، تبیین و بررسی می‌شود؛ در نهایت نیز، نتیجه‌گیری و بیان منابع پژوهش در پایان ارائه خواهد شد.

ج - قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران

قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در پی کسب این توانایی با استفاده از نیروی جاذبه و دوری از زور و اجبار و خشونت است اما این قدرت که نشأت گرفته از قدرت نرم اسلام است با قدرت نرم مطرح در غرب، تفاوت‌هایی اساسی دارد. ریشه و عمق قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران برپایه آموزه‌های دینی و الهی منبعث از اسلام نهاده شده‌است؛ این خود می‌تواند به تنهایی، دلیلی بر تفاوت ماهوی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران و قدرت نرم مطرح در غرب باشد. اسلام دین سیاست است؛ دینی که در احکام آن، سیاست به وضوح دیده می‌شود. نکته کلیدی و قابل تأمل در بحث قدرت نرم از منظر اسلام، این است که خاستگاه و منشأ قدرت نرم، حاکمیت (یا واژه‌هایی نظیر ولایت و خلافت که مترادف حکومت‌اند) خداوند است لذا همه قدرت‌ها به خداوند برمی‌گردند؛ به عبارت دیگر در بحث قدرت نرم در اسلام، صرف مؤلفه‌های مادی قدرت بدون در نظر گرفتن جنبه‌های آسمانی آن مدنظر نیست؛ به ویژه اینکه دین اسلام بر مبنای فطرت شکل گرفته و جنبه‌های غریزی و جذاب مادی و منافع ظاهری در آن اصالت ندارد.

قدرت واقعی در اندیشه رهبر معظم انقلاب عبارت است از: «قدرت ملتی که اولاً آگاه باشد پیرامون او چه می‌گذرد؛ ثانیاً به حق و راه خود ایمان داشته باشد و ثالثاً تصمیم بگیرد که این راه را

ادامه‌دهد؛ اگر ملتی، این سه خصوصیت را داشت، هیچ قدرتی در دنیا از او قوی‌تر نیست» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/ ۴/ ۶۷).

در جایی دیگر، ایشان درباره اهمیت قدرت نرم می‌فرمایند: «یکی از مباحث زنده در عرصه روابط بین‌الملل علوم سیاسی، مسئله قدرت نرم است که همیشه مورد توجه بیشتر شده‌است اما در این زمان، اهمیت آن را بسیار مهم و گسترده ساخته‌است؛ تبیین این موضوع در تاریخ اسلام و تفاوت قدرت نرم اسلامی در تقابل قدرت نرم غربی، یکی از مباحثی است که باید بدان توجه داشت به‌خصوص، طلاب و روحانیت معظم شیعه که در طول تاریخ تشیع محوریت تولید قدرت نرم تشیع را به‌عهده‌داشته‌اند.» «بی‌تردید، انقلاب اسلامی ایران علاوه بر اهداف داخلی، دارای ابعاد جهانی است که برای تحقق اهداف جهانی انقلاب می‌بایست از طریق قدرت نرم و نفوذ در دل ملت‌ها و مستضعفان عالم کوشید» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۹).

بنابراین، ایشان با شناخت عمیق و دقیق دشمن، بیدارسازی ملت‌های مسلمان و مظلوم و ایجاد الهام و حرکت در آنها، وحدت و عزت جهان اسلام و حل مشکلات آن را از طریق قدرت نرم اسلام و انقلاب اسلامی در دستور کار قرار داده‌اند. حمایت از مظلومان و محرومان عالم، وحدت جهانی اسلام، پرهیز از تفرقه، آگاهی‌بخشی درخصوص جنگ نرم دشمن، حمایت از جریان‌های سلطه و ظلم‌ستیز، نفی امپریالیسم و صهیونیسم، نفی رژیم‌های وابسته و اقتدارگرا در جهان اسلام و حمایت از مردم‌سالاری دینی و... همه جنبه‌هایی از منظومه فکری مقام معظم رهبری درباره قدرت نرم است.

همچنین در مقدمه و برخی از اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نمونه‌هایی از توجه به قدرت نرم در برابر قدرت سخت را مشاهده می‌کنیم. در مقدمه قانون اساسی آمده‌است: قانون اساسی با توجه به محتوای اسلامی انقلاب ایران که حرکتی برای پیروزی تمامی مستضعفان بر مستکبران بود، زمینه تداوم این انقلاب را در داخل و خارج کشور فراهم می‌کند؛ به‌ویژه در گسترش روابط بین‌المللی، با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحده جهانی را هموار کند و استمرار مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم در تمامی جهان قوام‌یابد (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).

براساس این، جمهوری اسلامی ایران در سایه توجه به ملت‌ها و حقوق آنها از جمله حق تعیین سرنوشت و مبارزه با استکبار در پی ایجاد جامعه‌ای جهان‌شمول از ملت‌های مسلمان است که براساس عقاید و ارزش‌ها تشکیل شده‌باشد و مرزهای جغرافیایی و زمینی در به‌وجود آمدن آن

نقشی نداشته‌باشند. جمهوری اسلامی با بهره‌گیری از قدرت نرم، برای احقاق حقوق ملت‌های مستضعف و تحت ستم بدون دخالت در امور داخلی آنها می‌کوشد و این مهم را تکلیف و وظیفه نظام می‌داند و بر این اساس و مطابق جدول زیر می‌توان منابع قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران را در سه حوزه تقسیم‌بندی و پیگیری کرد:

۱. فرهنگ؛

۲. ارزش‌های اجتماعی؛

۳. دیپلماسی.

- در حوزه فرهنگ: ۱- فرهنگ اسلامی؛ ۲- فرهنگ ایرانی؛ ۳- فرهنگ منتج از انقلاب اسلامی؛ ۴- فرهنگ عزت‌مداری؛ ۵- فرهنگ شهادت و انتظار؛ ۶- توحید و یکتاپرستی؛ ۷- اخلاق‌محوری و ۸- فرهنگ دفاع مقدس.

- در حوزه ارزش‌های اجتماعی، عواملی همچون: ۱- مردم‌سالاری دینی؛ ۲- علم و فناوری؛ ۳- وحدت و اراده ملی؛ ۴- بسیج؛ ۵- عدالت و برابری و ۶- مرجعیت ولایت فقیه.

- در زمینه دیپلماسی: ۱- فعالیت‌های آموزشی و ۲- رسانه. (درویشی و همتی، ۱۳۹۳، ۷۰)

جدول ۲: منابع قدرت نرم ایران

فرهنگ	ارزش‌های اجتماعی	دیپلماسی
- فرهنگ اسلامی - فرهنگ ایرانی - فرهنگ منتج از انقلاب اسلامی - فرهنگ عزت‌مداری - فرهنگ شهادت و انتظار - توحید و یکتاپرستی - اخلاق‌محوری - فرهنگ دفاع مقدس	- مردم‌سالاری دینی - علم و فناوری - وحدت و اراده ملی - بسیج - عدالت و برابری - مرجعیت ولایت فقیه	- فعالیت‌های آموزشی - رسانه

منبع: نگارندگان

د- جریان‌های سیاسی شیعی غرب آسیا

بررسی جریان‌های سیاسی شیعه کشورهای عراق، بحرین و لبنان، تلاشی است برای دستیابی به

نوعی شناخت کلی از این جریان‌ها و در نتیجه [کوششی است] برای بررسی تأثیر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر این جریان‌ها؛ در ادامه تلاش می‌شود تا مهم‌ترین جریان سیاسی شیعی در این سه کشور بررسی شود.

۱- جریان‌های سیاسی شیعی در عراق

تا پیش از انقلاب اسلامی ایران و سقوط صدام، در طول تاریخ عراق، شیعیان از لحاظ سیاسی، به‌طور عمده، ضعیف و از نظر اقتصادی، عقب‌افتاده بوده‌اند. با آنکه شیعیان، همواره اکثریت جمعیت عراق را تشکیل می‌داند، فقط مناصب کم‌اهمیت را در اختیار داشتند. تشیع در عراق، پس از انقلاب اسلامی ایران از جایگاهی مهم در عرصه سیاسی و اجتماعی عراق، بهره‌مند شد به طوری که پس از سقوط صدام، حضور شیعیان را در بالاترین مناصب قدرت در عراق شاهد هستیم. از جمله مهم‌ترین جریان‌های شیعی فعال در عراق می‌توان به جریان‌های مجلس اعلا و الدعوه الاسلامیه و سازمان عمل اسلامی اشاره کرد که در زیر به بررسی آنها می‌پردازیم.

۱-۱- حزب الدعوه الاسلامیه

رویدادهایی مانند گسترش اندیشه‌های کمونیستی و ناسیونالیستی و پس از آن، روی کار آمدن حزب بعث در سال ۱۹۶۸ و سرکوب سازمان‌یافته شیعیان و اعمال تبعیض‌های آشکار، «گفتمان جنبش شیعی عراق و حوزه‌های علمیه» را به نوزایی در اندیشه سیاسی و حوزه تفکر و ادراک کرد که تجسم آن را در آراء شهید صدر و تشکیلات حزب الدعوه الاسلامیه و مبارزه بیش از چهاردهه‌ای آن به‌عنوان گفتمان مقاومت، در برابر گفتمان‌های قدرت می‌توان دید. حزب الدعوه، مهم‌ترین حزب شیعی در ساختار سیاسی عراق است (خرمشاد، ۱۳۹۳: ۱۶۷). آیت‌الله صدر با نوشتن کتاب فلسفه ما و *اقتصاد ما، در عمل*، به چالش با گروه‌های چپ‌گرا پرداخت و زمینه را برای پایه‌گذاری حزبی با عنوان «حزب الدعوه» از سوی ایشان فراهم آورد.

۱-۲- مجلس اعلاى انقلاب اسلامى

در پی اعدام سید محمدباقر صدر و روحانیان دیگر در ۱۹۸۰ و آغاز جنگ ایران و عراق، شمار زیادی از روحانیان عراقی به‌همراه بسیاری از طرف‌دارانشان به ایران رهسپار شدند؛ این روحانیان که پیش‌از این در عراق تحت جریان سیاسی جماعه العلماء فعالیت می‌کردند، در ایران به تأسیس مجلس اعلاى انقلاب اسلامى عراق مبادرت ورزیدند. مشی اساسی فعالیت‌های مجلس اعلا، سیاسی، فرهنگی

و عقیدتی است و تا زمان سقوط رژیم بعثی بر تحریک‌های شبه‌نظامی نیز تأکید داشت؛ در گذشته، مبانی نظری عقیدتی آن، مبتنی بر نظریه «ولایت فقیه» بود اما در شرایط عراق پس از صدام، متأثر از تجارب رهبران این مجلس درخصوص مسائلی مانند تحولات داخلی ایران، مقتضیات جامعه‌شناختی عراق و راهبرد (استراتژی) هژمونیک آمریکا در کشور عراق، رویکرد اساسی مجلس، با توجه به اکثریت شیعی جمعیت عراق، «پیگیری نهادینه‌سازی فرایندهای دموکراتیک در عراق» است چراکه نهادینه‌شدن ایستارهای دموکراتیک در عراق، در مجموع با توجه به اکثریت جمعیتی شیعیان به نفع آنان است. مجلس اعلای عراق، پس از سقوط صدام، مهم‌ترین محور فعالیت خود را در قبال شکل‌گیری ساختار دولت آینده عراق، کمک به فروپاشی نظام حکومتی سنی‌محور و تشکیل نظام سیاسی شیعه‌محور قرارداد؛ در عین حال، در عمل درصدد رفع نگرانی دولت‌های عربی در زمینه نقش و جایگاه شیعیان در دولت عراق بود (دهشیار، ۱۳۸۲).

۱-۳- سازمان عمل اسلامی

در اواخر دهه ۱۹۶۰، مقارن با اوج‌گیری فشارهای حزب بعث بر مخالفان، به‌ویژه مبارزان اسلامی، تشکلی پا گرفت که در نوع و شیوه مبارزاتی خود، در قیاس با معارضان پیشین، به‌طور مشهود تفاوت داشت؛ آغاز فعالیت این تشکل به سال‌های میانی دهه ۶۰ میلادی برمی‌گردد، زمانی که احزابی مانند حزب الدعوه، قریب به یک دهه از تحریک‌ها و فعالیت‌های خود را سپری کرده و فراز و نشیب‌هایی را طی کرده بودند؛ دلیل نام‌گذاری این تشکل نیز، تمایل این گروه در به‌کارگیری شیوه‌های به‌نسبت خشونت‌آمیز و به‌تعبیری، خط‌مشی مسلحانه است که در میان گروه‌های معارض عراقی شناخته شده بود اما در زمینه رویکردهای «سازمان عمل اسلامی» پس از سقوط رژیم بعث باید گفت: اگرچه عمده اعضا و هواداران آن در عراق در شهر کربلا و جنوب عراق قراردادارند. تعمیق مرجعیت سید محمد تقی مدرسی و انجام فعالیت‌های فرهنگی از جمله توزیع کتب متعدد این عالم و همچنین سید هادی مدرسی، مدیریت حوزه‌های علمیه این سازمان در سوریه (زینبیه) و ایران (قم، تهران و اصفهان) از عمده‌ترین فعالیت‌های این گروه است (متقی‌زاده، ۱۳۸۴).

به‌طور کلی می‌توان گفت که جریان‌های سیاسی شیعه در عراق از قدمت و سابقه‌ای طولانی، بهره‌مند بوده‌اند. بیشتر جمعیت عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند و این جمعیت، همواره از جریان‌های سیاسی شیعه حمایت کرده‌اند. با سقوط رژیم بعث در این کشور و برپایی انتخابات، مردم عراق، تعلق

خاطر خود را به جریان‌های شیعی با انتخاب آنها برای اداره حکومت نشان‌دادند و حقوق تضييع شده شیعیان را طی سال‌های متمادی به‌دست‌آوردند.

۲- جریان‌های سیاسی شیعی در بحرین

بحرین، سومین کشور با اکثریت شیعه در خاورمیانه به‌حساب می‌آید که ۷۰ درصد از جمعیت هفتصدهزارنفری آن را شیعیان تشکیل می‌دهند. نزدیک به یک‌سوم بحرینی‌ها اصلیت ایرانی دارند. از لحاظ ساختار اجتماعی، شیعیان در بحرین، جمعیت روستانشین را تشکیل می‌دهند و از لحاظ سیاسی در اقلیت به‌سرمی‌برند و تنها پنج وزیر از هفده وزیر کابینه از شیعیان هستند. از بعد اقتصادی، شیعیان بحرینی در فقر، بیکاری و بحران اقتصادی قرار دارند (خبرگزاری فارس: ۱۳۹۳). نوام چامسکی، دلیل اهمیت بحرین را در وجود دو عامل می‌داند: اول اینکه بحرین از دیرباز به دلیل موقعیت ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی از اهمیتی خاص، بهره‌مند بوده‌است؛ اما عدم بهره‌مندی از نظام دفاعی نیرومند و احساس ضعف در این مورد، بحرین را به قدرت‌های دیگر به‌خصوص آمریکا و عربستان متمایل ساخته‌است و دوم اینکه ۷۰ درصد از جمعیت بحرین را شیعیان تشکیل می‌دهند. در بحرین، جمعیت الوفاق، بزرگ‌ترین مخالف دولت است که در تحولات اخیر، با توجه به تبعیض‌های اعمال شده در قبال شیعیان، تظاهراتی را در شمال این کشور با هدف انحلال پارلمان، لغو انتخابات میان‌دوره‌ای و ایجاد راهکار سیاسی برای حل بحران کنونی در کشور و اجرای اصلاحات سیاسی و قانون اساسی و آزادی بازداشت‌شدگان سیاسی انجام داد (چامسکی، ۱۳۹۰/۳/۳۰)؛ با بیان این مقدمه، به بررسی مهم‌ترین جریان‌های سیاسی این کشور، یعنی جمعیت الوفاق و جنبش اقدام اسلامی می‌پردازیم.

۲-۱- الوفاق (جمعیه الوفاق الوطنی الاسلامیه)

الوفاق، بزرگ‌ترین سازمان شیعیان در بحرین است که ۶۵۰۰ عضو دارد و توانست در دهه ۱۹۹۰ به‌جای جنبش آزادسازی بحرین، رهبری مبارزات سیاسی را برعهده‌گیرد. بیشتر رهبران الوفاق در پی عفو عمومی فعالان سیاسی انقلاب ۱۹۹۰، توسط امیر حمد بن عیسی به بحرین بازگشتند و به دنبال امضای پیمان مشروطه ۱۹۹۳ (توسط وی که در آن، تمام قدرت قانون‌گذاری را در اختیار مجلس منتخب می‌گذاشت)، از او حمایت کردند؛ این جمعیت در نوامبر ۲۰۰۱، به‌طور رسمی موجودیت خود را اعلام کرد (rubin, 2010) و شیخ علی سلیمان، رهبری آن را برعهده‌گرفته‌است؛ او در دهه ۱۹۹۰ در

قم به مطالعه علوم دینی پرداخت.

حزب الوفاق، همواره بر اجرای ارزش‌های اسلامی در بحرین تأکید دارد و این مسئله را از طریق نمایندگان خود در مجلس پیگیری می‌کند (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۱/۲/۱۶). می‌توان گفت، الوفاق توانسته بالاترین پایگاه مردمی را در بحرین کسب کند به نحوی که ۶۴ درصد رأی‌دهندگان در انتخابات سال ۲۰۱۰ به نامزدهای الوفاق رأی دادند. مردم بحرین در جریان انتخابات‌های ۲۰۰۲، ۲۰۰۶ و ۲۰۱۰ و همچنین انقلاب سال ۲۰۱۱، با قرارگرفتن در پشت سر الوفاق نشان‌دادند که عقلانیت، زکاوت و اخلاص الوفاق را در رزمایش‌های سیاسی با حاکمیت، به‌طور عمیق باوردارند.

۲-۲- جنبش اقدام اسلامی (جمعیة العمل الاسلامی)

این حزب که به امل، مشهور است، یکی از فعال‌ترین احزاب اسلامی بحرین به‌شمار می‌رود؛ این گروه شیعی، مبنای حرکت خود را دستورهای مرجع تقلید خود، یعنی آیت‌الله سید محمد حسینی شیرازی قرار داده است. هم‌اکنون شیخ محمود علی/محفّا، رهبری این جنبش را عهده‌دار است؛ اهداف او به آرمان‌های آیت‌الله مدرسی، بسی قرابت دارد؛ این جنبش با حزب شیعی الوفاق، بسیار ارتباط دارد. با وقوع انقلاب ۱۴ فوریه ۲۰۱۱، این جنبش به حمایت از آن پرداخت و بسیاری از رهبران این جنبش، طی ماه‌های فوریه و مارس ۲۰۱۱ به جمع مخالفان در میدان لؤلؤ پیوستند (متقی‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۰۰)

در مجموع، جریان‌های سیاسی شیعه در بحرین تاکنون نتوانسته‌اند همانند عراق در ساختار سیاسی حاکم به ایفای نقش بپردازند. هرچند اقدام‌هایی فراوان برای اصلاح جایگاه شیعیان در بحرین صورت پذیرفته است، حضور رژیم آل خلیفه در رأس حکومت، به این جریان‌ها اجازه‌ن داده، فعالیت‌های گسترده داشته‌باشند و این رژیم، اقدام‌های اصلاحی آنها را به‌شدت سرکوب می‌کند.

۲-۳- جریان‌های سیاسی شیعه در لبنان

لبنان، کوچک‌ترین کشور خاورمیانه، پس از بحرین است که در نوامبر ۱۹۴۳ به استقلال رسید. خاستگاه اصلی شیعیان لبنان، منطقه جبل عامل است و علمای شیعه، /بوذر غفاری را مؤسس جامعه شیعه جبل عامل می‌دانند (buheiri, 1981). قرن بیستم برای شیعیان لبنان با ورود امام موسی صدر به لبنان همراه بود و اصلاحات ایشان در راستای بهبود وضع شیعیان، مؤثر واقع شد. در ادامه به بررسی حزب‌الله به‌عنوان مهم‌ترین جریان سیاسی شیعی در لبنان پرداخته خواهد شد.

۲-۴- حزب‌الله

گام‌های اولیه تأسیس حزب‌الله در سال ۱۹۸۰ برداشته‌شد؛ به این ترتیب که تعدادی از گروه‌های دین‌دار و مؤمن با اندیشه‌های اسلامی به ضرورت ایجاد فرمولی مشخص به‌منظور مقابله با سستی حاکم بر صحنه‌های مبارزه با اسرائیل و تحقق هدف‌های اسلامی دست‌یافتند؛ در واقع، هسته اولیه حزب‌الله و ساختار تشکیلاتی آن، از اسلام‌گرایان، نیروهای حزب الدعوة به رهبری علامه سید محمدحسین فضل‌الله، مسئولان جنبش امل، اعضای جنبش فتح به رهبری ابوجهاد (خلیل الوزیر) شکل‌گرفت. پیروزی در مقاومت ضد رژیم صهیونیستی و مهم‌ترین آنها جنگ ۳۳ روزه سال ۲۰۰۶، یکی از مهم‌ترین نقاط عطف در عملکرد حزب‌الله تلقی می‌شود. با آغاز جنگ ۳۳ روزه ضد لبنان، بازیگران جهانی و منطقه‌ای هریک به فراخور منافع و علایق خود جهت‌گیری‌ها و مواضعی مختلف را درخصوص این جنگ اتخاذ کردند؛ در این میان، تلاش‌های دولت‌های غربی به‌عنوان قدرت‌های برتر و مدعیان حقوق بشر در جهان، در حمایت از اسرائیل و ضربه‌زدن به حزب‌الله لبنان از جلوه‌های بارز مسائل پیرامون این جنگ محسوب می‌شود که با شکست اسرائیل به پایان رسید (کشاورز، ۱۳۹۳: ۷۱).

به‌طور کلی، حزب‌الله لبنان از سال ۲۰۰۹، چهره‌ای سیاسی به خود گرفت و به‌طور جدی به عرصه رقابت‌های سیاسی پا گذاشت و در تمام انتخابات‌های پارلمانی و شهری لبنان به‌گونه‌ای فعال حضور داشته‌است که برخی از آنها با پیروزی و برخی نیز با شکست، همراه بوده‌است.

ه- تأثیر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر جریان‌های سیاسی شیعه

قدرت نرم، محصول و برآیند تصویرسازی مثبت و کسب اعتبار نزد افکار عمومی جهان است که با به‌کارگیری فرهنگ (چون فرهنگ مهم‌ترین شاخصه انسان و جامعه انسانی است و همه ارزش‌ها و هنجارها را به‌همراه سبک زندگی از خانواده و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند، می‌آموزد؛ از این رو، نقش فرهنگ و ارزش‌ها و هنجارهای آن برای زندگی، بسیار حیاتی است و شناخت یک جامعه یا گروه انسانی، تنها با شناخت فرهنگ و مشتقات آن ممکن است) (بختیاری، ۱۳۸۵: ۲۸۷)، به‌صورت غیرمستقیم بر منافع یا رفتارهای دیگر کشورها اثر می‌گذارد. انقلاب اسلامی ایران با هدف نشر و گسترش اندیشه‌های اسلامی، استقلال سیاسی و آزادی، تکامل روحی و اخلاقی انسان معاصر، تحقق کامل حکومت و جامعه دینی ظهورکرد و سیاست فرهنگی برگرفته از جهان‌بینی و انسان‌شناسی اسلامی براساس احترام به کرامت انسانی، سرنوشت معنوی بشر، خیرخواهی، کمال‌جویی، آرمان‌طلبی،

استقلال‌گرایی، آزادی‌خواهی، عزت‌نفس و قدرت ایمان را محور فعالیت‌های خود قرارداد. با توجه به ماهیت شیعی انقلاب اسلامی، طبیعی است که بیشترین تأثیرگذاری انقلاب در میان جوامع شیعی رخ دهد. شیعیان درحقیقت، پس از یک دوره فترت و سستی با ظهور انقلاب اسلامی از خواب غفلت، بیدار شده‌اند. پیروزی انقلاب ایران، آنان را با الگوی عینی یک جنبش شیعی، آشنا و امیدهایی تازه را برای آنها ایجاد کرد؛ به این ترتیب، انقلاب ایران، نقطه عطفی در احیای هویت شیعی و اسلامی بود (متقی‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۰۰).

بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که جریان‌های سیاسی شیعه عراق، بحرین و لبنان، متأثر از جریان تشیع در ایران پس از انقلاب اسلامی، نشأت و شکل گرفته. جریان سیاسی تشیع در عراق و احزاب شیعی منبعث از این جریان، تحت تأثیر اندیشه انقلاب اسلامی ایران رشد و نمو کردند؛ با بیان این مقدمه، در ادامه، تأثیرهای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر جریان‌های سیاسی شیعه را در سه کشور عراق، بحرین و لبنان بررسی خواهیم کرد.

۱- عراق

تأثیر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر جریان‌های سیاسی شیعه در عراق را توسعه روابط نزدیک با احزاب سیاسی شیعه عراق تأیید می‌کند که بی‌تردید، توانایی ایران پس از سقوط صدام برای پیگیری اهداف ملی خود در عراق افزایش یافته است. جمهوری اسلامی ایران در روابط خارجی، روابط نزدیک خود را با مجلس اعلای اسلامی عراق، حزب الدعوة اسلامی و جریان صدر حفظ کرده است؛ از این طریق، ایران در عراق به دنبال تشویق سیاست‌مداران عراقی برای تعقیب سیاست‌های مطلوب منافع مشترک منطقه‌ای است. تأثیر اصلی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران را بر جریان‌های سیاسی شیعه در عراق می‌توان [در مواردی مانند] مذهب تشیع، دیپلماسی عمومی و رسانه‌ها، مشارکت سیاسی، وحدت اسلامی، تبادل علمی و در نهایت، فعالیت‌های اقتصادی بررسی کرد (صادقی، ۱۳۹۲: ۹۵).

- مذهب تشیع: جریان سیاسی تشیع در عراق با اتکا به نمادهای شیعه افکار عمومی شیعیان عراقی را با خود همراه ساخته و با اتکا به آن، نقشی مهم در ساختار سیاسی حاکم در عراق ایفا می‌کند؛ در واقع، حرکت جریان تشیع در عراق با الهام از احیای هویت و نمادهای شیعه است (سعادت، ۱۳۸۳: ۱۳۱)؛ از سوی دیگر، قدرت‌یابی شیعیان در عراق جدید علاوه بر آنکه چشم‌اندازهایی نوین را برای احقاق حقوق بیشتر شیعیان در سایر کشورهای عربی ایجاد کرد، برای ایران نیز فرصت‌ساز بوده است.

دستیابی شیعیان به قدرت در عراق، ظرفیت‌هایی جدید را برای تغییر ساختار قدرت و شکل‌گیری فرایندهای جدید امنیتی در سطح منطقه ایجاد کرده و الگوهای تازه برای تعامل دو کشور ایران و عراق و روابط دو طرف با قدرت‌های فرمانطقه‌ای به‌وجود آورده‌است. تسلط شیعیان بر قدرت در عراق که به دلیل مشارکت سایر اقوام از تعادلی مطلوب، بهره‌مند هستند، علاوه بر آنکه می‌تواند جو بی‌اعتمادی و تهدید را که در گذشته بر روابط دو کشور، حاکم بوده‌است، از میان ببرد، برای ایجاد همکاری مشترک در چارچوب منافع مشترک نیز ظرفیت دارد.

- **دیپلماسی عمومی:** دیپلماسی عمومی ایران در عراق [با فعالیت‌هایی] مانند «کمک به آوارگان، حمایت از گروه‌های آزادی‌خواه، سیاست‌گذاری در جهت احقاق حقوق فلسطینیان، حمایت از خیزش‌های مردمی در جهان اسلام و عرب، مشارکت فعال در زمینه کمک‌های بشردوستانه، مقابله با سیاست‌های منطقه‌ای غلط ایالات متحده و مخالفت صریح با حضور نیروهای خارجی در عراق و به‌طور کلی خاورمیانه»، همگی سیاست‌هایی هستند که در میان ملت‌های منطقه، بسیار پذیرفتنی‌اند و اتخاذ چنین سیاست‌هایی در منطقه، ایران را به یک بازیگر کلیدی و مهم در جهان اسلام از نگاه ملت‌ها تبدیل کرده و نقشی مهم در افزایش نفوذ ایران بر عهده داشته‌است (جعفری و نیکروش، ۱۳۹۴: ۹).

- **رسانه:** رسانه‌ها یکی از مهم‌ترین ابزارهای اعمال دیپلماسی عمومی هستند، رسانه‌های عرب‌زبانی نظیر شبکه العالم، روزنامه الوفاق و شبکه آی‌فیلم، از جمله مهم‌ترین ابزارهای اثربخشی در عراق هستند. بنابر گزارش **نیویورک تایمز**، شبکه العالم در مدت زمانی کوتاه توانسته‌است نظر مثبت مردم عراق را به خود جلب کند و بینندگان بسیاری در این کشور دارد زیرا مردم عراق به اخبار این شبکه در طول دوران جنگ، بیشتر از شبکه‌های دیگر اعتماد داشتند (www.jamjamonline.com، ۱۳۹۳/۸/۱۵).

- **مشارکت سیاسی:** مشارکت سیاسی در عراق برای تعیین سرنوشت خود از جمله مهم‌ترین محورهای تأثیر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر شیعیان عراق است. به‌طوری‌که در صورت عدم مشارکت سیاسی جریان‌های سیاسی شیعه و شیعیان در انتخابات پس از سقوط صدام امکان پیروزی جریان‌های شیعه وجود نداشت. با وجود حکومت شیعیان در عراق، مسئله وحدت اسلامی و وحدت میان شیعه و سنی، همواره از عوامل (فاکتورهای) اساسی جریان تشیع در عراق است. وحدت میان شیعه و سنی و پرهیز از اختلاف، یکی از مهم‌ترین آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران بوده‌است. جریان‌های سیاسی شیعه عراق، متأثر از جریان تشیع در ایران در راستای حفظ وحدت ملی و وحدت جهان اسلام، در پی برقراری اتحاد میان شیعه و سنی و اجتناب از قوم‌گرایی مخرب هستند. از دیدگاه

امام خمینی (ره)، حفظ وحدت جهان اسلام برای مبارزه با مخالفان و دشمنان اسلام ضروری است. در شرایط کنونی، حفظ وحدت برای مردم عراق، اهمیتی کلیدی دارد. حضور گروه‌های تروریستی مخالف اسلام در این کشور، لزوم همراهی و همکاری میان فرقه‌های مختلف عراقی را دوچندان می‌کند (سمیعی و فتوحی، ۱۳۹۱: ۴۲ و ۴۳).

- تبادل علمی: حضور قریب به چهارهزار دانشجوی عراقی در ایران (www.mehrnews.com), امضای تفاهم‌نامه‌های همکاری در راستای تربیت نیروی متخصص پزشکی و فناوری انتقال خون (www.isna.ir), همکاری‌های حوزه علمیه قم و نجف، قرارداد تأسیس دانشگاه آزاد اسلامی در شهرهای نجف، کربلا، بغداد، بصره و سلیمانیه و حضور چشمگیر دانشجویان عراقی در جامعه المصطفی و تحصیل به صورت مجازی و حضوری در این دانشگاه، از جمله همکاری‌های علمی و فناوری جمهوری اسلامی ایران و عراق است (www.jahannnews.com).

- فعالیت‌های اقتصادی: از سال ۲۰۰۹ ایران از طریق برقراری روابط دوجانبه با کشور عراق به بزرگ‌ترین شریک تجاری این کشور در منطقه تبدیل شد؛ به علاوه، دولت جمهوری اسلامی ایران و شرکت‌های دولتی برای بازسازی عراق، سرمایه‌گذاری‌هایی عظیم انجام داده‌اند؛ همچنین، گزارشی از سال ۲۰۰۹ نشان می‌دهد که دو شهر پرتقدس عراق، یعنی نجف و کربلا (مقدس‌ترین مکان‌های زیارتی شیعه)، هزاران زائر ایرانی را هر ساله جذب می‌کنند (Dreyfuss, 2008).

۲- بحرین

با توجه به شرایط خاص و ساختار سیاسی حاکم در بحرین، تأثیرگذاری قدرت نرم ایران را در این کشور در چارچوب رهبران جریان‌های سیاسی و افکار عمومی شیعیان (این کشور) می‌توان بررسی کرد. با در نظر گرفتن حاکمیت آل خلیفه در بحرین، به رغم اکثریت شیعی در این کشور، ساختار استبدادی اجازه نمی‌دهد که شیعیان در جریان‌های سیاسی شیعه، همانند عراق در ساختارهای سیاسی حضور داشته باشند هر چند همان‌طور که می‌دانیم، جریان سیاسی تشیع در بحرین با اقدام‌هایی مانند تحریم انتخابات، نقشی مهم در تحولات کشور ایفا می‌کند؛ به ویژه پس از پیروزی انقلاب فوریه ۲۰۱۱ میدان لؤلؤ، اهمیت جریان تشیع در بحرین چندبرابر شده است (توتی و دوست‌محمدی، ۱۳۹۲: ۲۰۹).

- رهبران جریان‌های سیاسی: رهبران جریان تشیع در لبنان، اعم از شیخ قاسم نعیم، رهبر معنوی انقلاب و شیخ علی سلمان، رهبر جریان الوفاق و در واقع رهبر سیاسی انقلاب، از جمله روحانیانی بلند پایه

هستند که روابطشان با نظام جمهوری اسلامی ایران، حسنه و مثبت است؛ تبعیت این رهبران از اندیشه‌های امام خمینی(ره) و رهبر معظم انقلاب اسلامی، به همسویی فکری اندیشمندان جریان سیاسی تشیع در بحرین با ایران منجر شده است؛ همچنین، جمهوری اسلامی ایران، نمایندگی فرهنگی نیز در کشور بحرین دارد که وظیفه مهم ارتباط با افکار عمومی و نخبگان جوامع و انتقال ارزش‌های اسلامی - ملی را برعهده دارد (سمیعی و فتحی، ۱۳۹۱: ۴۵).

- **افکار عمومی:** در واقع ایران در صدد برآمد تا از مؤلفه‌های قدرت نرم برای اثرگذاری بر تحولات بحرین به‌طور اخص و معادلات منطقه به‌طور اعم استفاده کند و در این راستا تلاش کرد، مردم این کشور به حقوق ضایع شده خود دست‌یابند. با آغاز روند بیداری اسلامی در بحرین با پیروزی انقلاب فوریه، شرایط، دگرگون شد و هر تغییر و تحولی در منطقه خلیج فارس، به‌طور پایدار در سیاست داخلی (ثبات و امنیت اقتصادی، سیاسی و نظامی)، منطقه‌ای (گسترش یا محدودشدن حوزه نفوذ ایران در آینده بحرین) و فرامنطقه‌ای (کاهش یافتن تهدیدهای فرامنطقه‌ای به دلیل محدودشدن دسترسی دشمنان ایران مانند آمریکا به پایگاه‌های نظامی به‌واسطه ازدست‌دادن هم‌پیمانانش در منطقه) تأثیر خواهد داشت؛ از این رو، حوادث بحرین هم از بعد ملی و هم از بعد ارزشی - ایدئولوژیک برای ایران حائز اهمیتی بسیار است (صادقی، ۱۳۹۳: ۵۱).

در مجموع، شواهد عینی نشان می‌دهند که موقعیت معنوی و فرهنگی و به‌اصطلاح قدرت نرم ایران در بحرین، پس از وقوع بیداری اسلامی روبه‌فزونی‌نهاد و در حال تبدیل شدن به یک قطب فرهنگی مؤثر در این کشور است. ایران زمینه‌ها و شرایط لازم را برای کسب قدرت معنوی و ارتقای نصاب محبوبیت خود در میان افکار عمومی فراهم ساخته است؛ در نتیجه می‌توان گفت که سقوط حکومت دست‌نشانده در بحرین می‌تواند روی کار آمدن حکومت شیعی و گسترش مناسبات جمهوری اسلامی ایران در منطقه و شورای همکاری خلیج فارس و در نهایت، محدودشدن دسترسی نظامیان آمریکا به پایگاه‌های منطقه در بلندمدت را موجب شود (امیدی، ۱۳۹۳: ۱۸۴).

۳- لبنان

پیروزی انقلاب اسلامی، پیروزی ارزش‌های تفکر شیعه در صحنه سیاسی بود و جریان‌ها و کشورهای متأثر از انقلاب اسلامی در واقع از ارزش‌ها و نمادهای تفکر شیعه تأثیر می‌گیرند اما در خصوص منابع تأثیرگذاری قدرت نرم ایران بر حزب‌الله لبنان به شکل خاص، باید به موارد زیر

اشاره‌شود:

- **الگوی ولایت فقیه:** اصلی‌ترین تأثیرپذیری حزب‌الله لبنان در مقایسه با گروه‌های اسلام‌گرای دیگر در جهان عرب از قدرت نرم ایران، علاوه بر تشکیل، «پذیرش کامل نظریه ولایت فقیه و رهبری امام خمینی(ره)» است (اسداللهی، ۱۳۸۷: ۱۷۴)؛ حزب‌الله در کتابچه‌ای که درخصوص تاریخچه و دیدگاه‌های خود منتشر کرده است، اینچنین بیان می‌کند: «درخصوص ولایت امر، ما خود را به مرجعیتی رشید، پایبند می‌دانیم. ولایت در ولی جامع‌الشرایطی که عدالت، اعلیت، کفایت، آگاهی به مسائل روز، مدیریت، تقوا و سایر صفات لازم در او تجلی یافته است» (اسداللهی، ۱۳۸۷: ۱۷۵)؛ این مسئله، به‌خوبی، میزان تأثیرپذیری حزب‌الله را از ایدئولوژی و اندیشه انقلاب اسلامی و پیرو آن جمهوری اسلامی بیان می‌کند؛ درواقع، مسئولان این جنبش با پیروی از ایدئولوژی اسلام شیعی منبعث از اندیشه امام خمینی(ره) به سمت توسعه اصول‌گرایی اسلامی، روحیه جهاد و مبارزه با ظلم و قدرت‌های استعماری و به‌خصوص رژیم صهیونیستی رفتند (جعفرپورکلوری، ۱۳۸۹: ۱۰۷).

- **زبان فارسی:** از دیگر محورهای اثرگذاری قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر شیعیان لبنان، زبان فارسی است. مردم لبنان در طول تاریخ به ادوار گوناگون با زبان فارسی آشنا شده‌اند، طی حکومت دولت عثمانی بر منطقه جبل عامل و پس از آن با افزایش همکاری‌ها و مناسبات دو کشور، همواره فرهنگ و ادب فارسی به این منطقه نفوذ کرده است؛ به‌علاوه، لبنان نه‌تنها کانال حضور انقلاب اسلامی در کل جهان عرب است، مهم‌ترین کانال برای تأثیر بر مسئله فلسطین و منازعه اعراب و اسرائیل است؛ موارد بالا را می‌توان نمونه‌هایی از دیپلماسی عمومی ایران در لبنان در نظر گرفت (بیکی، ۱۳۸۹: ۲۳۹).

- **مسئله اسرائیل - فلسطین:** مقاومت در برابر اسرائیل در جنوب لبنان و آزادسازی این منطقه و حمایت همه‌جانبه از مقاومت فلسطین، از جمله اقدام‌های حزب‌الله لبنان در مقابله و مبارزه با اسرائیل است. همسویی و اشتراک دیدگاه حزب‌الله و شیعیان لبنان با اهداف منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، از جمله مصادیق تأثیر قدرت نرم ایران و انقلاب اسلامی در این کشور محسوب می‌شود؛ همچنین، سیاست‌مداران و ملت ایران، همواره به حمایت از ملت‌هایی که در حال جنگ با تروریسم و تکفیری‌ها هستند، تأکید داشته‌اند؛ این حمایت در بعد معنوی و مادی در طول سال‌های گذشته، جاری و برقرار است که همین مهم می‌تواند زمینه‌ساز و بستری مناسب برای همسویی ملت‌های درگیر با تروریست‌ها و ملت‌هایی که در معرض تهدید ترویست‌ها هستند، باشد (صادقی، ۱۳۹۲: ۸۷).

در مجموع می‌توان گفت: حزب‌الله با الگو و محور قراردادن اندیشه‌های ولایت فقیه در ایران، ضمن اولویت وحدت ملی، طی جنگ ۳۳ روزه اسرائیل را شکست داد و جنوب لبنان را آزاد ساخت. حزب‌الله، مبارزه با استکبار، استبداد و وحدت‌طلبی را از جمله مهم‌ترین اهداف خود قرارداده است. به‌طور کلی، شیعیان لبنان با بیشترین تأثیرپذیری از انقلاب اسلامی توانستند از انزوای چندین ساله خود رهایی یافته، در پی احقاق حقوق تشیع در جامعه چندپارچه لبنان برآیند. حمایت از تشکیل حزب‌الله و موفقیت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای این حزب در مقابل اسرائیل، کمک‌های مادی و معنوی جمهوری اسلامی ایران از شیعیان لبنان، توجه به وحدت و یک‌پارچگی در لبنان و پرهیز از اختلاف‌های قومی - مذهبی، مبادلات علمی، فعالیت‌های اقتصادی، تأسیس نهادها و سازمان‌های اجتماعی و درنهایت، رسانه‌های بین‌المللی اسلامی، از جمله اقدام‌های تأثیرگذار قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در سطح افکار عمومی جامعه لبنان است.

نتیجه‌گیری

قدرت نرم، روشی کم‌هزینه و مؤثر است که همواره کشورها برای افزایش این قدرت در عرصه روابط بین‌الملل و نیل به اهداف سیاست خارجی تلاش می‌کنند. سیاست خارجی، ارزش‌های سیاسی و فرهنگ کشورها تعیین‌کننده توان قدرت نرم است؛ از این حیث، جمهوری اسلامی ایران با اتکا به فرهنگ ایرانی - اسلامی و ارزش‌های سیاسی انقلاب اسلامی و دراختیارداشتن ظرفیت‌های فرهنگی بالا و غنی، همواره در پی ارتقا و بهبود جایگاه قدرت نرم خود در منطقه و جهان بوده است. جمهوری اسلامی ایران با تکیه و تأکید بر ظرفیت [یادشده در] بالا برای تأثیرگذاری بر جریان‌های سیاسی شیعی در منطقه و به‌ویژه کشورهایی مانند عراق، بحرین و لبنان به‌عنوان کشورهای دارای جمعیت شیعه‌مذهب (عراق، بحرین و لبنان) از توانی بالا بهره‌مند بوده است.

جمهوری اسلامی ایران از منابع متنوع قدرت نرم، از جمله پیوندهای تاریخی و فرهنگی، ایدئولوژی انقلاب اسلامی، موقعیت هم‌جواری، دیپلماسی و ... در عراق استفاده می‌کند و این امر، بهبود و گسترش روابط ایران و عراق را موجب شده است. نکته مهم، این است که توان نرم ایران به‌ویژه در حوزه فرهنگی، برجسته می‌شود. در حوزه فرهنگی، مهم‌ترین منبع قدرت نرم ایران در عراق، نظام تشیع و روابط مذهبی دو کشور است. سفرهای زیارتی زائران ایرانی به شهرهای مقدس عراق از جمله نجف و کربلا و مبادلات فرهنگی و مذهبی میان شهرهای پرتقدس عراق با شهرهای زیارتی ایران

مانند قم و روابط نزدیک میان علمای دو کشور در این زمینه، به‌طور خاصی اهمیت دارند. درخصوص کشور بحرین، با توجه به شرایط خاص و ساختار سیاسی حاکم در بحرین، تأثیرگذاری قدرت نرم ایران در این کشور را در چارچوب رهبران جریان‌های سیاسی و افکار عمومی شیعیان این کشور می‌توان بررسی کرد. شواهد عینی نشان می‌دهند که موقعیت معنوی و فرهنگی و به‌اصطلاح قدرت نرم ایران در بحرین، پس از وقوع بیداری اسلامی روبه‌فزون‌نهاد و در حال تبدیل شدن به یک قطب فرهنگی مؤثر در این کشور است. ایران زمینه‌ها و شرایط لازم را برای کسب قدرت معنوی و ارتقای نصاب محبوبیت خود در میان افکار عمومی فراهم ساخته است اما اصلی‌ترین تأثیرپذیری حزب‌الله لبنان در مقایسه با گروه‌های اسلام‌گرای دیگر در جهان عرب از قدرت نرم ایران، علاوه بر تشکیل «پذیرش کامل نظریه ولایت فقیه و رهبری امام خمینی (ره) است. همسویی و اشتراک دیدگاه حزب‌الله و شیعیان لبنان با اهداف منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران از جمله مصادیق تأثیر قدرت نرم ایران و انقلاب اسلامی در این کشور محسوب می‌شود؛ همچنین، سیاست‌مداران و ملت ایران، همواره بر حمایت از ملت‌هایی که در حال جنگ با تروریسم و تکفیری‌ها هستند، تأکید داشته‌اند؛ این حمایت در بعد معنوی و مادی در طول سال‌های گذشته، جاری و برقرار است. به‌طور کلی، منابع قدرت نرم ایران در مناطق شیعی غرب آسیا را می‌توان «جایگاه امام خمینی (ره) و اندیشه‌های ایشان، ریشه‌های ایرانی بعضی کشورها مانند عراق، سنت‌ها و عادت‌های تاریخی، گسترش زبان فارسی، موقعیت علمی ایران، سازمان‌های فعال فرهنگی - مذهبی، حضور درصدی قابل توجه از شیعیان در این مناطق، وجود انجمن‌ها و حوزه‌های علمیه و مبادلات علمی و فرهنگی ایران و این کشورها، جایگاه والای مرجعیت و فعالیت‌ها و همکاری‌های اقتصادی ایران با این کشورها» دانست.

بنابراین می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری بحث را به‌پایان رساند که جمهوری اسلامی ایران با اتکا بر قدرت نرم و با کاربرد منابع و به‌تبع، مؤلفه‌های نرم‌افزارانه قدرت، به‌ترتیب در سه کشور عراق، بحرین و لبنان توانسته است با اعمال نفوذ در ساختار سیاسی و انسجام‌بخشی به جریان‌های شیعی این سه کشور، بر فرایند رشد و تقویت این جریان‌ها اثرگذار باشد.

منابع

۱. منابع فارسی

- آقابخشی، ع. (۱۳۷۴)؛ *فرهنگ علوم سیاسی*؛ تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.

- اسداللهی، مسعود (۱۳۸۷)؛ *از مقاومت تا پیروزی: تاریخچه حزب الله لبنان ۱۳۶۱ تا ۱۳۷۹*؛ تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۷)؛ «تهدید اجتماعی شده؛ رویکردی تازه در تهدیدشناسی»، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*؛ ش ۲۷، ص ۷۴ تا ۱۰۹.
- امامی، اعظم (۱۳۹۰)؛ *تحلیلی بر دیدگاه‌های انقلاب نرم*؛ تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- امید، راضیه (۱۳۹۳)؛ *مطالعه تطبیقی سیاست خارجی ایران و عربستان در قبال بحرین از سال ۱۹۷۹ تا ۲۰۱۲*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مطالعات منطقه‌ای؛ تهران: دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه، ص ۱۸۴.
- بختیاری، محمدعزیز (۱۳۸۵)؛ *شیعیان افغانستان*؛ قم: مؤسسه شیعه‌شناسی.
- بیکی، مهدی (۱۳۸۹)؛ *قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی لبنان*؛ تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- پورطاهر زرعی، محمدتقی (۱۳۹۱)؛ *قدرت نرم در اندیشه امام خمینی (ره)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی؛ تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- توتی، حسنعلی و احمد دوست‌محمدی (۱۳۹۲)؛ «تحولات انقلابی بحرین و بررسی راهبردهای سیاست خارجی ایران در قبال آن»، *فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی*؛ سال دهم، ش ۳۳، ص ۲۰۹ تا ۲۲۶.
- جعفرپور، محمود (۱۳۸۷)؛ *قدرت نرم: درآمدی بر جنگ‌های رسانه‌ای و رایانه‌ای*؛ تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج.
- جعفری، علی‌اکبر و ملیحه نیکروش (۱۳۹۴)؛ «منابع فرهنگی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در عراق نوین»، *دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم*؛ سال پنجم، ش ۱، ص ۲۹ تا ۵۰.

- خرمشاد، محمدباقر و احمد نادری (۱۳۹۳): «نقش حزب الدعوة الاسلامیه در گفتمان مقاومت جنبش شیعی عراق»، *فصلنامه شیعه‌شناسی*؛ سال نهم، ش ۳۳، ص ۱۶۷ تا ۲۰۰.
- دهشیار، حسین (۱۳۸۲): *مسائل ایران و عراق*؛ تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- درویشی سه‌تلانی، فرهاد و زهره همتی (۱۳۹۲): «*هویت ایرانی - اسلامی آماج قدرت نرم آمریکا*»، *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*؛ ش ۷، ص ۶۱ تا ۸۱.
- رهبر، عباسعلی و دیگران (۱۳۹۴): «*قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران و بیداری اسلامی*»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*؛ سال چهارم، ش ۱۴، ص ۹ تا ۳۹.
- سعادت‌فرد، اسماعیل (۱۳۸۳): *راهنمای کشورهای حوزه خلیج فارس*؛ تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا و عبدالرضا فتحی مظفری (۱۳۹۱): «نقش و جایگاه قدرت نرم در دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات خاورمیانه*؛ سال نوزدهم، ش ۷۰، ص ۱۴۵ تا ۱۷۶.
- شهرام‌نیا، امیرمسعود و دیگران (۱۳۹۱): «*واکاوی مفهومی قدرت نرم و راهکار (فرصت)‌های ایران در قبال آن*»، *مجله دانش سیاسی و بین‌الملل*؛ سال اول، ش ۳، ص ۷۱ تا ۸۸.
- صادقی، محمدمسعود (۱۳۹۳): *مؤلفه‌های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*؛ تهران: مرکز مطالعات فرهنگی - بین‌المللی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
- عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۱): *انقلاب اسلامی و ریشه‌های تاریخی آن*؛ تهران: دانشگاه پیام‌نور.
- قربی، سید محمدجواد (۱۳۹۴): «مؤلفه‌های الهام‌بخشی و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در

- جهان اسلام: مطالعه سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی؛ سال چهارم، ش ۱۶، ص ۸۵ تا ۱۱۵.
- کشاورز شکری، عباس و هاجر صادقیان (۱۳۹۳)؛ «کالبد شکافی سیاست خارجی و مواضع بازیگران معارض غربی در جنگ ۳۳ روزه لبنان»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام؛ سال سوم، ش ۱، ص ۷۱ تا ۹۶.
- متقی‌زاده، زینب (۱۳۸۴)؛ *جغرافیای سیاسی شیعیان منطقه خلیج فارس*؛ قم: مؤسسه شیعه‌شناسی.
- موسوی خمینی، روح‌الله (بی‌تا)؛ *صحیفه امام*؛ ج ۲، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- میرموسوی، سید علی (۱۳۸۴)؛ *اسلام، سنت، دولت مدرن؛ نوسازی دولت و تحول در اندیشه سیاسی معاصر شیعه*؛ تهران: نشر نی.
- مسعودنیا، محمد و دیگران (۱۳۹۳)؛ «نقش فرهنگ سیاسی شیعه در میزان قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج*؛ سال هفتم، ش ۶۳، ص ۲۷ تا ۵۲.
- نای، جوزف (۱۳۸۳)؛ *کاربرد قدرت نرم*؛ ترجمه محسن روحانی؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- هرسیج، حسین و تويسرکاني، مجتبی (۱۳۸۸)؛ *مقایسه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا در خاورمیانه*، دانش سیاسی، ص ۱۶۹ تا ۲۰۴.
- یعقوبی، سینا (۱۳۸۹)؛ *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*؛ تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

۲. منابع انگلیسی

- Diamond, L. (2005). “*Building democracy after conflict, lessons from Iraq*” journal of democracy. Vo: 16, no, January
- Faleh, A, J. (2003), *the Shiite Movement in Iraq*, first published, London, Saqi, book
- Nye, j (2010), “*The Future of Americanof Power*”, foreign Affairs, November/December.
- Rubian, b. (2010), *Guide to Islamic Movements*, New York: Amrican national Standard for Information Sciences.

۳. منابع الکترونیکی

- چامسکی، نوام؛ «امنیت منطقه در گرو ایران هسته‌ای»؛ نوشته‌شده در تاریخ ۱۳۹۰/۳/۳۰؛ قابل دسترس در: www.irdiplomacy.ir
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰/۱/۲۳)؛ قابل دسترس در: www.informer.com/irna.ir
- خبرگزاری فارس (۱۳۹۱/۲/۱۶)؛ «فراکسیون شیعی الوفاق رسماً از پارلمان بحرین استعفاداد»؛ قابل دسترس در: www.farsnews.com
- خبرگزاری فارس (۱۹ خرداد ۱۳۸۸)؛ «تمامی نامزدهای حزب‌الله به پارلمان راه‌یافتند»؛ قابل دسترس در: www.farsnews.com
- خبرگزاری فارس (۱۶ آذر ۱۳۹۳)؛ کابینه جدید آل خلیفه بحرین، قابل دسترس در: www.farsnews.com
- «عضو جمعیت الوفاق بحرین: آل خلیفه از اتحاد شیعه و سنی هراس دارد، بیانیه تجمع اهل سنت، آل خلیفه را دستپاچه کرد» (۱۳۹۱/۴/۲۰)؛ قابل دسترس در: www.taghrinews.com
- دفتر بازرگانی کشورهای عربی و آفریقایی (اردیبهشت ۱۳۹۳)؛ «آمار کل واردات و صادرات به

مقصد جمهوری اسلامی ایران؛ اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی تهران؛ قابل دسترس در:

www.tccim.ir

- غریب‌آبادی، ذبیح‌اله؛ «جنگ نرم در یک نگاه»؛ نوشته در تاریخ ۱۳۸۹/۰۳/۱۹؛ قابل دسترس در:

www.baghgah.net/fa/=43353

- مهاجرنیا، محمد؛ «جریان‌شناسی تفکر سیاسی در جهان اسلام»؛ نوشته‌شده در تاریخ ۱۳۸۹/۰۴/۲۰؛

قابل دسترس در: www.baghgah.net/fa/=44446

- <http://www.miu.ac.ir>

- حاتمی، علی؛ کتاب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ قابل دسترس در:

[/http://www.parsbook.org](http://www.parsbook.org)

- وب سایت مقام معظم رهبری: www.khamenei.ir